

ВІДГУК

**офіційного опонента Янченко Тамари Василівни
на дисертаційну роботу Бондарець Марії Анатоліївни
на тему «Проблема «морально дефективного дитинства» у педагогічній
думці 20–30-х рр. ХХ ст.», представлену на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

Актуальність обраної теми. Актуальність дослідження М. А. Бондарець обумовлена тим, що інтеграційні та глобалізаційні процеси, які відбуваються в українському суспільстві та освіті, її реформування потребують пошуку модернізованого змісту і нових форм соціалізації, виховання, навчання та розвитку дітей і молоді. Становище різних категорій дітей у суспільстві, ставлення дорослих до них, турбота про їхнє здоров'я та освіту, створення належних умов для розвитку, захисту прав і свобод – запорука їхнього успішного життя у суспільстві. Для цього важливим є наукове обґрунтування сучасних моделей педагогічної допомоги і підтримки, що сприяють розвитку особистості, засвоєнню нею системи соціальних норм, знань і цінностей, соціального досвіду та поведінки.

Проблема «важкого дитинства» набуває надзвичайної значущості у кризові, травматичні періоди розвитку суспільства. Соціальні, політичні, та економічні процеси у сучасному світі загалом і, в Україні зокрема, супроводжуються війною, зменшенням педагогічного потенціалу сім'ї, зростанням кількості обездолених дітей. 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. були переломним періодом у політичному, економічному та соціокультурному розвитку України, коли педагогіка як наука і практична галузь наповнилася широким спектром теорій, педагогічних понять і термінів, новим змістом і суттю концепції «дефективного дитинства». У такому контексті дисертаційне дослідження, присвячене аналізу феномену «дефективного дитинства» у цей період, є надзвичайно важливим для визначення шляхів розв'язання актуальних

соціально-педагогічних запитів різних категорій дітей у сучасному українському суспільстві.

Наукова новизна роботи не викликає сумнівів. Найбільш вагомими результатами, отриманими в дисертаційному дослідженні, на наш погляд, є такі:

– у дисертації цілісно схарактеризовано українську освітню політику стосовно «морально дефективного дитинства» (1920–1936 рр.);

– розкрито феномен «морально дефективного дитинства» з урахуванням суспільно-політичних і культурно-освітніх умов досліджуваного періоду;

– комплексно й системно досліджено погляди педагогів, психологів, педологів досліджуваного періоду на проблему «морально дефективного дитинства»;

– розкрито специфіку відображення досліджуваної проблеми виховання «морально дефективного дитинства» у публікаціях часописів означеного періоду;

– подальшого розвитку в дослідженні набули положення щодо необхідності врахування культурно-історичної зумовленості термінології як складової методологічного апарата історико-педагогічної науки у процесі аналізу й особливо застосування багатьох з них, зокрема поняття «морально дефективне дитинство»;

– до наукового обігу дисертанткою уведено маловідомі джерела, невідомі публікації у тогочасних педагогічних часописах стосовно проблеми «морально дефективного дитинства» педагогів і педологів (М. Тарасевича, І. Левінсона, А. Владимирського, І. Соколянського, А. Готалов-Готліба, О. Залужного, Є. Каткова, Є. Шевальова, Є. Шевальнової, С. Лозинського, В. Протопопова, Е. Мухіної, М. Соловйової, Е. Палей та ін.).

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал, що стосується особливостей визначення сутності проблеми «морально дефективного дитинства» як соціокультурного й педагогічного феномену, особливостей дослідження проблеми «морально дефективного дитинства» в

педагогічній думці 20–30-х років ХХ століття можуть використовуватися в оновленні змісту навчальних курсів «Історія педагогіки», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Теорія та історія соціального виховання», «Інклюзивна освіта», «Корекційна педагогіка», які викладаються під час підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії педагогічних спеціальностей, соціальних працівників та ін.

Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних і методичних посібників, у розробці елективних курсів; при написанні кваліфікаційних робіт; у діяльності наукових гуртків тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків. Достовірність отриманих результатів забезпечується застосуванням комплексу методів дослідження, що є адекватними меті і завданням роботи, та використанням достатньої кількості наукових джерел і літератури, яка стосується окресленої теми.

Характеристика основних положень роботи. Дисертаційна робота М. Бондарець складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Список використаних джерел містить 390 найменувань, з них 10 іноземними мовами, 14 архівних документи, що свідчить про комплексний підхід у дослідженні проблеми «дефективного дитинства» та її досить глибоке вивчення.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження.

У першому розділі дисертації достатньо повно і системно характеризуються категорії та поняття, безпосередньо дотичні до проблеми «дефективного дитинства» у контексті соціокультурного розвитку вітчизняної психолого-педагогічної науки. Дисертанткою з'ясовано, що у досліджуваний період поняття «морально дефективна дитина» використовували щодо дітей,

які страждали порушеннями характеру і емоційно-вольової сфери і які були схильні до агресивної та протиправної поведінки. Морально дефективними дітьми вважали педагогічно запущених, безпритульних, «вибитих із соціальної колії» дітей.

Позитивним аспектом дисертаційного дослідження М. Бондарець є аналіз і класифікація джерельної бази дослідження та глибока характеристика історіографії проблеми «морально дефективного дитинства». Класифікація історіографічних праць здійснена за хронологічним та проблемно-тематичним підходами, що свідчить про розуміння дисертанткою сутнісних характеристик досліджуваних процесів і явищ.

Схарактеризовано українську освітню політику стосовно «морально дефективного дитинства» 20–30-х рр. ХХ ст., яка визначалася певними ідейно-політичними й суспільно-економічними умовами й формувалася в складних умовах системної трансформації. У цьому контексті схарактеризовано й діяльність окремих установ, у яких здійснювалося соціальне виховання «морально дефективних» дітей, як-то: приймальники-ізолятори, колектори, досвідно-педологічні станції, дитячі будинки для нормальних дітей, установи для неповнолітніх правопорушників (основний дитячий будинок, допоміжний будинок, трудова колонія і трудовий будинок для дівчаток), комісії у справах неповнолітніх.

У другому розділі погляди педагогів, психологів, педологів на проблему «морально дефективного дитинства» схарактеризовано у контексті діяльності регіональних науково-дослідних педагогічних і педологічних осередків: педагогічна думка Київщини (І. Сікорський, П. Блонський, А. Владимирський, С. Ананьїн, Я. Резнік, Я. Чепіга, О. Дорошенко); одеська педологічна школа (Є. Шевальов, Є. Шевальова, М. Тарасевич, С. Лозинський, А. Готалов-Готліб); харківська педологічна школа (О. Залужний, В. Протопопов, І. Соколянський, О. Мухіна); педологічна школа Катеринославщини (І. Левінсон). Зосередження уваги дисертантки на діяльності науковців Київщини, Харківщини, Одещини та Катеринославщини є не випадковим і пояснюється тим, що саме ці міста (Київ,

Харків, Катеринослав (з 1926 р. – Дніпропетровськ) та Одеса) були центрами педологічних досліджень в Україні. У них діяли усі чотири існуючі в Україні досвідно-педологічні станції. Крім цього, в Києві, Харкові й Одесі діяли науково-дослідні кафедри педології. А саме педологія в окреслений період займалася дослідженням «дефективного дитинства» і розробкою різноманітних методик їх навчання, виховання, розвитку та соціалізації.

Безперечною перевагою дослідження є застосування в ньому персоналістичного підходу у процесі вивчення проблеми «дефективного дитинства», розгляд проблеми крізь призму наукових поглядів і діяльності низки українських учених. Завдяки цьому у дисертації висвітлено науковий доробок багатьох видатних і водночас маловідомих науковців, які працювали в Україні у 20-ті–30-ті роки ХХ ст.

Значний науковий інтерес викликає третій розділ дисертації, у якому достатньо повно систематизовано й схарактеризовано публікації педагогічної преси досліджуваного періоду стосовно «морально дефективного дитинства» як соціокультурного й педагогічного феномену. Відповідно до проблемно-хронологічного виміру було проаналізовано 21 часопис, й 134 статті з проблеми «морально дефективного дитинства». Визначено кількість статей у різних журналах, обґрунтовано динаміку їх публікацій у різні роки означеного періоду, з'ясовано кількість публікацій, присвячених «морально дефективному дитинству», здійснену різними науковцями. У третьому розділі міститься значна кількість графічних матеріалів (таблиць, графіків), що унаочнює аналітичні здобутки дисертації.

Позитивним є й те, що змістовий аналіз публікацій з проблеми «морально дефективного дитинства» у 1920–1930 рр. здійснено на різних рівнях: загальнодержавному, всеукраїнському та регіональному – радянська педагогічна періодика; всеукраїнські та регіональні педагогічні й педологічні журнали.

Висновки, зроблені у дисертації, повністю відповідають завданням дослідження та змісту основного тексту роботи.

Безперечно цікавими та важливими, з точки зору історико-педагогічної науки, є матеріали, що містяться у Додатках, насамперед це фотографії й аналітичні таблиці.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Результати дослідження відображено у 13 одноосібних публікаціях, із них 4 статті відображають основні наукові результати, з яких 3 у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні; 8 – апробаційного характеру; 1 – додатково висвітлює наукові результати.

Відтак, в опублікованих роботах достатньо повно викладені питання, що аналізувалися в дисертації.

Констатуючи високий науковий рівень виконаного дослідження, його безперечну теоретичну і практичну значущість, слід зауважити, що автору не вдалося уникнути певних недоліків у роботі, які переважно носять дискусійний характер:

1. Більше уваги у дисертації варто було приділити суспільно-політичному та соціально-педагогічному контексту розвитку феномена «морально дефективного дитинства», що забезпечило б узагальнене визначення його причин, особливостей у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст., наслідків для особистості та суспільства в цілому.
2. Теорію і практику вивчення «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20-х – 30-х років (2 розділ дисертації) варто було аналізувати, застосовуючи не територіальний (регіональний) підхід, а проблемно-тематичний. Це б дозволило, з одного боку, уникнути деяких повторів, а з іншого – створити цілісну картину цього історико-педагогічного явища в українській педагогіці окресленого періоду.
3. У вступі авторкою заявлено про використання при написанні роботи низки наукових методів. Проте з тексту дисертації не зрозуміло, яким чином авторка реалізувала використання методу узагальнювальної інтерпретації для окреслення можливостей творчого використання досвіду роботи з «морально дефективними дітьми» за сучасних умов

трансформації національної системи освіти та вітчизняної педагогіки, оскільки в дисертації можливість екстраполяції не окреслена.

4. У підрозділі 1.2. Джерельна база та історіографія проблеми «морально дефективного дитинства» потрібно більш чітко розмежувати джерельну базу та історіографію проблеми. Так, праці науковців етапу експериментування й новаторства (1920–1936 рр.), віднесені у дисертації до історіографії питання, водночас є і джерельною базою дослідження (четверта група джерел).
5. На нашу думку, спадщина А.Макаренка щодо виховання та перевиховання «морально дефективних дітей» є достатньо вивченою в історії педагогіки, тому на більшу увагу заслуговує аналіз праць інших вчених – педагогів, педологів, психологів, науковий доробок яких залишається почасти «білою плямою» в українській історико-педагогічній науці (М. Тарасевича, І. Левінсона, А. Владимирського, І. Соколянського, А. Готалов-Готліба, О. Залужного, Є. Каткова, Є. Шевальова, Є. Шевальнової, С. Лозинського, В. Протопопова, Е. Мухіної, М. Соловйової, Е. Палей та ін.).

Проте, представлені зауваження не знижують загального позитивного враження від науково-теоретичного рівня проведеного дослідження, його наукових результатів, що у сукупності розв'язують важливі для подальшого розвитку історії педагогіки наукові завдання, його практичного значення для освіти.

Висновок про відповідність дисертації вимогам. Дисертаційна робота Бондарець Марії Анатоліївни на тему «Проблема «морально дефективного дитинства» у педагогічній думці 20–30-х рр. ХХ ст.» є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка характеризується актуальністю, єдністю змісту, теоретичним і практичним значенням, науковою новизною отриманих результатів, що свідчать про особистий внесок здобувачки в науку та достатньо повно оприлюднені у наукових працях авторки. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року. А її авторка Бондарець Марія Анатоліївна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.